

IDENTITET I POSLANJE OBITELJI U MISLI IVANA PAVLA II.

Emanuel Petrov

Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilište u Splitu
donepetrov@gmail.com

UDK 272-45Iohannes Paulus II, sanctus
<https://doi.org/10.34075/cs.60.2.8>

Pregledni rad
Rad zaprimljen 2/2024.

Sažetak

Pitanje identiteta i poslanja obitelji u Crkvi i društvu jedna je od najzastupljenijih teoloških tema i pastoralnih nastojanja Ivana Pavla II. Polazeći od dostojanstva čovjeka kao osobe, Papa otkriva identitet obitelji u bogolikosti muškarca i žene i njihovom iskonskom communiju osoba, to jest u njihovoj međusobnoj upućenosti, komplementarnosti i proegzistenciji. U savezništvu Krista-zaručnika i Crkve-zaručnice ogleda se novozavjetna sakramentalna uzvišenost braka i obitelji, koja definira njezino poslanje kao primarno mjesto čovjekova rasta do osobne, ljudske, društvene i kršćanske zrelosti života. Upravo zato odgoj predstavlja svrhu i cilj kojemu je upućena svaka obitelj, a odnos Crkve i društva prema njoj pokazuje temeljni stav i opredjeljenje za civilizaciju ljubavi i života ili pak za kulturu smrti.

Ključne riječi: Ivan Pavao II., obitelj, brak, identitet, poslanje, communio, odgoj

UVOD

Uzvišenom govoru o braku i obitelji posvetio je papa Ivan Pavao II. brojne stranice svog teološkog i pastoralnog nastojanja. U djelima *Odgoj za ljubav*, *Ljubav i odgovornost*, *Znak protivljenja*, katehezama *Muško i žensko stvori ih*, apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio*, *Pismu ženama i Pismu obiteljima*, enciklikama *Redemptor hominis*, *Centesimus annus*, *Evangelium vitae* i *Mulieris dignitatem* i drugima on naznačuje temeljni put katoličke doktrine o braku i obitelji, utemeljen s jedne strane na svetopisamskoj istini, a s druge strane na tradiciji crkvenog učiteljstva. Neki teolozi smatraju da je govor svetog Pape o obitelji nešto najbogatije što je izrekao jedan papa.¹

¹ Usp. Josip Frkin, *Pismo obiteljima pape Ivana Pavla II., Obnovljeni Život*, 49 (1994.) 6, 591-602, ovdje 592.

S pravom ga jedan od zaziva litanija njemu u čast naziva „zagovornikom obitelji“, a papa Franjo na misi kanonizacije časti nazivom „papa obitelji“².

Ponajprije sam identitet obitelji nedjeljiv je od njezinog božanskog podrijetla. U činjenici da Sveto pismo govori o iskonu, svrsi i značenju otajstva ženidbe, od samog početka, od stvaranja čovjeka kao muškarca i žene na sliku Božju (usp. Post 1, 27), pa sve do eshatološkog prikaza svadbene gozbe Jaganjčeve u knjizi Otkrivenja (usp. Otk 19, 9) sveti Papa otkriva istinu da čovjek duguje obitelji samu činjenicu što postoji kao čovjek. Bog je stvoritelj čovjeka kao svoje slike, ali je istovremeno i začetnik ženidbe, te je ona od iskona intimna zajednica bračnog života i ljubavi, utemeljena od Stvoritelja, sazdana ženidbenim ugovorom i providena vlastitim zakonima, kako pojašnjava Drugi vatikanski sabor.³

Iz činjenice da je božansko otajstvo utjelovljenja Riječi u tije-
snom odnosu s ljudskom obitelji, proizlazi istina da je čovjek put Crkve⁴, ali i da je njezin pastoralni fokus na svetosti ljudske obitelji⁵. U tom smislu poimanje braka i obitelji u misli svetog Pape nije moguće razumjeti bez vraćanja iskonskom značenju zajedništva muškarca i žene i pogledu na čovjeka kakav je stvoren iz ljubavi i vječnog promisla samog Stvoritelja⁶, ali isto tako ni bez činjenice da je ona osnovna stanica Crkve, „kućna Crkva“ i njezin „iskonski sakrament“⁷, koji je eshatološki usmjeren.

² Franjo, Propovijed na slavlju kanonizacije papa Ivana XXIII. i pape Ivana Pavla II. (27. 4. 2014.), na: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/mobile.aspx?id=13353>, (3. 2. 2024.).

³ Usp. Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. 12. 1965.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁴1986., br. 48, (= GS).

⁴ Usp. Ivan Pavao II., *Redemptor hominis. Otkupitelj čovjeka* (4. 3. 1979.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., br. 14. (= RH).

⁵ Usp. Ivan Pavao II., *Pismo obiteljima* (2. 2. 1994.), IKA, Zagreb, 1994., br. 1, (= *Pismo obiteljima*).

⁶ Usp. Ivan Pavao II., *Mulieris dignitatem. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine* (15. 8. 1988.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ³2003., br. 6, (= MD).

⁷ Nazivajući ženidbu 'iskonskim sakramentom', Ivan Pavao II. želi uputiti na činjenicu da je riječ o najstarijoj objavi Božjeg plana u stvorenom svijetu. 'Iskonski' znači prvi po redu, to jest da svi novozavjetni sakramenti u određenom smislu imaju u ženidbi kao iskonskom sakramentu svoj praluk. Usp. Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi. Cjelovita teologija tijela. Svezak II.*, Split, Verbum, 2013., (= *Muško i žensko stvori ih, II.*); Mary Healy, *Muškarci i žene su iz Edena. Studijski vodič za teologiju tijela Ivana Pavla II.*, Verbum, Split, 2013., 75.

Koliko god iskonski moment ljudskog zajedništva predstavlja nepromjenjivi temelj i trajni identitet čovjeka, obitelji, ali i cjelokupne kršćanske antropologije i humanizma, toliko njezina eshatološka perspektiva diktira poslanje u cilju izgradnje „civilizacije ljubavi“. Na tragu saborske definicije da je „spas kako osobe tako i ljudskog i kršćanskog društva tijesno povezan sa sretnim stanjem u bračnoj i obiteljskoj zajednici“⁸, Papa u njoj prepoznaje središnju instituciju svakog društva i vremena. Uzvišenost ženidbenog sjedinjenja kao baština svih kultura i civilizacija osnovica je i zalag sigurne budućnosti ne samo Crkve nego i društva.

Za Papu nema sumnje da je poslanje obitelji tijesno povezano s temeljnim pravima čovjeka, koja su osnovica svakog društvenog uređenja. Neka od tih prava izravno se odnose na obitelj, kao što je roditeljsko pravo na odgovorno rađanje i odgajanje djece, a druga se neizravno odnose na obiteljsku jezgru, poput prava vlasništva, osobito obiteljskog, i prava na rad. Iz toga jasno proizlazi da je cijelo društvo, barem neizravno, uvjetovano opstankom i prihvaćanjem obitelji na više razina. Pri tom je ponajprije riječ o organskoj vezi obitelji i naroda, gdje roditelji na neki način rađaju i odgajaju djecu također za narod, da budu njegovi članovi i dionici njegove povijesne i kulturalne baštine, uljudbe i jezika.

Obitelj pripada državi, po njezinom političkom sustavu i birokratskom obliku. No ovdje je, kako ćemo kasnije vidjeti, ključno načelo supsidijarnosti, što znači da obitelj kao društvena stvarnost treba pomoć države za ostvarenje vlastitih ciljeva, osobito na polju odgoja i obrazovanja. Ipak, važno je primijetiti da Wojtyła beskompromisno brani suverenitet obitelji kao temeljne zajednice u njezinom identitetu, kao i u vršenju njezina poslanja. Ondje gdje je obitelj sama sebi dovoljna, ima pravo sama djelovati, budući da bi prekomjerno uplitanje države bilo štetno i predstavljalo očitu povredu prava obitelji.⁹

Poradi svega navedenog tema braka i obitelji neizostavno je prisutna u teološkim spisima i dokumentima koje potpisuje Ivan Pavao II., te je stalni naglasak njegovih pastirskih pohoda. Stoga ćemo u ovom radu ponajprije posvetiti pozornost svetopisamskoj istini o zajedništvu muškarca i žene, onako kako je tumači Ivan Pavao II., da bismo, razmatrajući sakramentalnost ženidbe u Crkvi, konačno osvijetlili središnje poslanje obitelji u Crkvi i društvu, koje se prije svega zrcali u odgoju osobe za puninu čovještva.

⁸ GS, br. 47.

⁹ Usp. *Pismo obiteljima*, br. 14.

1. ISKONSKI IDENTITET ZAJEDNIŠTVA MUŠKARCA I ŽENE¹⁰

Knjiga Postanka svjedoči o čovjeku - slici Božjoj, stvorenom iz ljubavi Božje u dvostrukosti spola kao muško i žensko (usp. Post 1, 27). Ukoliko je središnja svetopisamska definicija Boga da je on Ljubav, kako ga definira evanđelist Ivan (usp. 1 Iv 4, 8.16), a čovjek je bogoliko biće egzistencijalno povezano s njime, pozvanost na ljubav je osnova identiteta svakog ljudskog stvorenja, a time i obitelji. Uzajamna ljubav i sjedinjenje iskonskog muškarca i žene, prije istočnog pada, postaje u stvorenom svijetu slikom iste vječne i perihoretske ljubavi koja je poput skladnog, dinamičnog i ritmičnog plesa razdraganih plesača – osoba božanskog života, ali i slika one životvorne ljubavi kojom Bog ljubi čovjeka.¹¹ Čovjekov iskonski odnos sa Stvoriteljem je u prvom redu odnos ljubavi koja stvara i koja se prenosi na iskustvo bogolikog zajedništva muškarca i žene. Čovjek je, dakle, slika Božja ne toliko u svojoj osamljenosti koliko u momentu zajedništva.¹² On je u samoj srži svog identiteta, osobno i altruistično, plodonosno upućen na drugoga.

1.1. Bogoliki *communio* – jezgra iskonskog identiteta obitelji

Bogolikost je temelj ne samo *egzistencijalnog communija*¹³ čovjeka sa svojim Stvoriteljem, nego i *među-osobnog communija* ljudi. Sveti Papa vidi značenje ovog pojma daleko šire od ograničenog pojma zajedništvo, kojim se najčešće prevodi. Riječ je zapravo o „nesebič-

¹⁰ U govoru o iskonskom značenju zajedništva muškarca i žene u misli Ivana Pavla II. razrađujem osnovne postavke i djelomično se služim već prethodno objavljenim tekstom: Marijo Volarević - Emanuel Petrov, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene. Biblijsko - teološko - antropološka promišljanja Ivana Pavla II., *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 4, 859–876.

¹¹ Usp. Gisbert Greshake, *Kratki uvod u vjeru Trojedinoga Boga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 27.

¹² Usp. Giulia Paola di Nicola – Attilio Danese, Donna e uomo: creati l'uno per altro, u: *Donna e uomo. L'humanum nella sua interezza*, Pontificum Consilium pro Laicis (ur.), Città del Vaticano, 2009., 100.

¹³ Valja imati u vidu da pojam *communio* nadilazi značenje hrvatskog pojma *zajedništvo*. Gisbert Greshake ističe: „Ovaj latinski izraz ne smije se bez daljnega prevesti statičnim izrazom (postojano) 'zajedništvo': *communio* je utoliko više događanje, proces u kojemu različite jedinke, tako što se međusobno dopunjuju u suzajedništvu života, upravo u svojoj različitosti postižu jedinstvo. *Communio* je, dakle, određeno jedinstvo koje svoju raznolikost, naime svoju mnoštvenost, ne posjeduje izvan sebe, nego u sebi: jedinstvo *communija* upravo je ono jedinstvo koje podrazumijeva komunikaciju nepromjenjivih i raznovidnih 'mnogih'. *Communio* je suodnos identiteta i diferencijacije: različitost usmjerena na jedinstvo koje postoji upravo u međusobnom suodnosu mnogih“, Gisbert Greshake, *Kratki uvod u vjeru Trojedinoga Boga*, 26-27.

nom darivanju sebe, bez kojeg ljudska osoba ne može postići ispunjenje niti ostvariti ono što je svojstveno činjenici da je osoba, tj. ne može u potpunosti pronaći sebe¹⁴. Ovu uzajamnost i svrhovitost, koja je svojstvena osobi, Ivan Pavao II. naziva „autoteologijom“, tj. samoispunjenjem koje je slično načinu na koji osoba posjeduje sebe samu i vlada sobom. U zajedničkom odnosu međusobnog darivanja koji se odvija među osobama, to se samoispunjenje ostvaruje uzajamnom predanošću, koja ima karakter nesebičnosti i komplementarnosti. Osoba je sposobna za takvu predanost jer posjeduje kvalitetu sebe same. Dakle, ne radi se o uzajamnosti zbog nadvladavanja neke manjkavosti ili nedostatka, već je to potreba osobe da se u svojoj cjelovitosti otvori i ostvari *communio* s drugom osobom.¹⁵ Takav dar ni u kojem slučaju ne osiromašuje, nego obogaćuje do savršene punine i skladnosti.

Međusobno darivanje muškarca i žene izvire iz stvaralačkog radikalnog darivanja čovjeka stvorenog *ex nihilo*, tj. iz poziva u postojanje iz ništavila. Samo je čovjek, kao jedino stvorenje, nagrađeno savršenstvom slike Božje. To ima značiti da je on jedino stvorenje na zemlji koje je Bog 'htio radi sebe'. On je kao takav osoba, obdaren razumom i slobodnom voljom. Tim kvalitetama čovjek dužuje sposobnost samoodređenja i samoposjedovanja, to jest on je u stanju postojati i djelovati za sebe. Samo čovjek-osoba kao slika Božja može odgovoriti i međusobnim darivanjem¹⁶, pri čemu „dar otkriva posebno obilježje osobnog postojanja, štoviše same biti osobe“¹⁷. Čovjek je dakle «slika Božja», ne samo po svom čovječstvu, nego i po međusobnom zajedništvu. Odatle slijedi da je jedinstvo dvaju bića, muškarca i žene, utemeljeno na sebedarnoj ljubavi, upisano srce identiteta muškarca i žene. Shodno tome iskonski uzor obitelji treba tražiti u trojstvenom otajstvu Božjeg života, darivanju trojstvenih osoba i njihovom zajedništvu. „Božansko 'Mi' vječni je uzorak ljudskog 'mi'; nadasve onoga 'mi' što ga čine muškarac i žena stvoreni na sliku i priliku Božju.“¹⁸ S pravom možemo zaključiti da je obitelj kao takva na neki način 'Božji projekt' i plod trojstvene lju-

¹⁴ Karol Wojtyła / Johannes Paul II., *Von der Königswürde des Menschen*, Seewald, Stuttgart, 1980., 101.

¹⁵ Usp. Rebeka Anić, Filozofsko-teološke postavke Ivana Pavla II. o dostojanstvu i pozivu žene, u: Ines Subotić – Željko Tanjić – Gordan Črpić, *Ivan Pavao II.: Poslanje i djelovanje*, Glas Koncila; Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2007., 149-167, ovdje 156.

¹⁶ Usp. Karol Wojtyła / Johannes Paul II., *Von der Königswürde des Menschen*, 95.

¹⁷ Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi. Cjelovita teologija tijela. Svezak I.*, Verbum, Split, 2012., 132, (= *Muško i žensko stvori ih*, I.).

¹⁸ *Pismo obitelji*, br. 2.

bavi, obdarena slobodnim međusobnim darivanjem te tako u sebi nosi tragove Trojstva - *vestigia Trinitatis*.

Ukoliko je čovjek kao muškarac i žena slika trojstvenog *communija*, a Duh Sveti je savršen plod uzajamne ljubavi Oca i Sina, on također u obitelji djeluje kao dar. Budući da je isti Duh princip bračnoga života i djelovanja, on oblikuje obitelj kao *imago trinitatis* te otvara obitelj *ethosu* darivanja i nesebičnosti. Ljudski čin ljubavi tako zahvaljujući Duhu Svetom poprima karakter nesebične i altruistične ljubavi, one koja ne može ostati zatvorena u svojoj sebičnosti, nego se prelijeva izvan sebe i usmjerava dobru drugoga.¹⁹ Papa pojašnjava: „Prije nego što će stvoriti čovjeka, Stvoritelj kao da ulazi sam u sebe da bi ondje potražio uzorak i nadahnuće u otajstvu svojega Bitka koje se već tu, na neki način, otkriva kao božansko »Mi«. Iz toga otajstva stvaranjem proizlazi ljudsko biće: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih« (Post 1,27)“.²⁰ Stoga s pravom zaključuje kako je obitelj „zajednica osoba kojima je vlastiti način postojanja i zajedničkog življenja upravo zajedništvo“²¹.

Bog koji je u sebi *communio*, poziva čovjeka na isto življenje zajedništva osoba. Jadranka Ažić tumači: „U primarnom smislu *communio* se odnosi na zajedništvo kao način zajedničkoga postojanja i djelovanja po kojem se uključene osobe međusobno potvrđuju i afirmiraju.“²² To ima značiti da se čovjek kao osoba u obitelji ostvaruje u punini putem onoga drugoga. Otvarajući se drugomu, čovjek transcendirira samoga sebe, te se tako otvara mogućnost da bude ljubljen i da ljubi, odnosno da ostvari i izrazi svoj identitet kroz jedinstveni i neponovljivi *communio amoris*.²³

Iskonski *communio amoris* obilježava ponajprije identitet ljudske naravi kao posebnu vrjednotu pred Bogom (usp. Post 1, 31), ali i stoji nasuprot iskonskog stanja samoće, o kojem govori prvi izvještaj o stvaranju (usp. Post 2, 20). Iskonskim međusobnim jedinstvom muškarca i žene čovjek prelazi granice samoće i potvrđuje se kao biće usmjereno zajedništvu osoba. Na tragu Drugoga vatikanskog

¹⁹ Usp. Jadranka Ažić, *Teološko-filozofsko poimanje obitelji u naučavanju Karola Wojtyły*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji – FFDI, Zagreb 2016., 344, dostupno na: <https://repozitorij.ffrz.unizg.hr/islandora/object/ffrz:141>, (30. 1. 2024.).

²⁰ *Pismo obiteljima*, br. 2.

²¹ *Pismo obiteljima*, br. 3.

²² Jadranka Ažić, *Teološko-filozofsko poimanje obitelji u naučavanju Karola Wojtyły*, 341.

²³ Usp. Stjepanka Stanić, Uz stotu obljetnicu rođenja Karola Józefa Wojtyły — Ivana Pavla II., *Obnovljeni Život*, 75 (2020.) 1, 3–7, ovdje 5–6.

sabora Ivan Pavao II. ovo zajedništvo definira kao *communio personarum*²⁴ i ističe: „U svojoj iskonskoj samoći čovjek dolazi do osobne svijesti u procesu ‘razlikovanja’ od svih ostalih živih bića (*animalija*) i istodobno se u toj samoći otvara prema sebi srodnom biću što ga Postanak (2, 18.20) naziva ‘pomoć kao što je on’“.²⁵ Ovakvo otvaranje drugoj osobi temelj je blagoslova plodnosti, koji je direktno povezan s ljudskim rađanjem (Post 1, 28).

1.2. Muškost i ženskost – dva načina postojanja iskonske obitelji

Ushit kojim muškarac prepoznaje i identificira ženu kao „meso od mesa mogega i kost od mojih kostiju“ (Post 2, 23), označava ono što ih na vidljiv način čini međusobno sličnima, a i ono u čemu se očituje identitet čovječstva. Riječ je o ljudskom tijelu, koje zapravo otkriva čovjeka i određuje ga kao osobu, „tj. kao biće koje je i u svojoj tjelesnosti ‘slično’ Bogu“.²⁶ Muškost i ženskost izražavaju pritom ne samo dvostruki vid čovjekova tjelesnog ustrojstva nego i novu svijest o smislu vlastitoga tijela, a to je uzajamno nadopunjavanje i obogaćivanje. Pritom spol nije samo atribut nego je konstitutivna sastavnica osobe.²⁷ Do spoznaje čovjeka dolazi se preko muškosti i ženskosti, što su dva načina postojanja čovjeka pred Bogom i svijetom. Riječ je o dvama komplementarnim dimenzijama samosvijesti i samoodređenja te istodobno dvama komplementarnim svjesnostima značenja samog tijela, gdje se u određenom smislu ženskost pronalazi i potvrđuje suočena s muškošću i obrnuto. Pri tom se ne radi o pomoći u rađanju, već o uzajamnosti u jednako dostojanstvenom postojanju.²⁸ „Majčinstvo nužno uključuje očinstvo, i uzajamno, očinstvo nužno uključuje majčinstvo. To je plod dvojnosti koje je Stvoritelj ‘od početka’ udijelio ljudskome biću“²⁹, zaključuje Papa.

Ova dimenzija omogućuje da sjedinjenje muškarca i žene, koje vodi „jednom tijelu“³⁰ (usp. Post 2, 24) bude podloženo blagoslovu

²⁴ *Muško i žensko stvori ih*, I., 104. Papa se poziva na: GS, br. 12.

²⁵ *Muško i žensko stvori ih*, I., 104.

²⁶ *Muško i žensko stvori ih*, I., 107.

²⁷ Usp. Pero Aračić, Neki putokazi brakovima i obiteljima u papinskoj pobudnici »Familiaris consortio« (Obiteljska zajednica), *Obnovljeni Život*, 37 (1982.) 6., 523-533, ovdje 525.

²⁸ Usp. Rebeka Anić, Filozofsko-teološke postavke Ivana Pavla II. o dostojanstvu i pozivu žene, 152-153.

²⁹ *Pismo obiteljima*, br. 3.

³⁰ *Muško i žensko stvori ih*, I., 109-110.

plodnosti. Djeca koja se u uzajamnom darivanju i prihvaćanju oca i majke rađaju, potvrđuju bračni savez, obogaćujući i produbljujući bračno zajedništvo.³¹ Zato se čovjekovo postojanje može definirati kao *egzistencija radi proegzistencije*. Primajući od Stvoritelja dar vlastitog čovječstva i osobnosti koja se daruje drugoj osobi, ostvaruje se izmjenični životvorni ciklus, kojim čovjek ljubi jednako kao što njega ljubi Bog. Pritom čovjek spoznaje sebe u biću „kao što je on“ (Post 2, 18), ali i otkriva trajno važeći Božji plan.³² *Egzistencija radi proegzistencije* ujedno je sredstvo potvrđivanja čovjekovog, ali i obiteljskog identiteta.

Imajući u vidu ovu iskonsku upućenost, Ivan Pavao II. jasno upozorava da je žena „dopuna muškarca, kao što je muškarac dopuna žene: žena i muškarac se međusobno dopunjuju. Ženskost ostvaruje 'ljudskost' koliko i muškost, ali na različit i dopunjujući način. [...] Ženskost i muškost međusobno se dopunjuju ne samo s fizičkog i psihičkog gledišta nego i s ontološkog. 'Ljudsko' se potpuno ostvaruje jedino zahvaljujući dvojnosti 'muškog' i 'ženskog'“.³³ U tom smislu za njega nema dvojbe da čovjek može „postojati samo kao 'jedinstvo u dvoje', tj. u odnosu prema drugoj ljudskoj osobi“³⁴. Valja nam stoga zaključiti da se ženidbeni identitet muškarca i žene ponajprije temelji na spomenutom iskonskom 'jedinstvu u dvoje', koje je nedjeljivo od egzistencijalne usmjerenosti bogolikog čovjeka na njegovog Stvoritelja, ali i na druga bića kao što je čovjek sam.

S druge strane,

muškarac i žena u svojoj iskonskoj upućenosti predstavljaju početak i model sve zemaljske budućnosti obiteljskog zajedništva i jedinstva njihovog tijela: „Tijelo koje po svojoj muškosti ili ženskosti od početka pomaže oboma 'pomoć kao što je on' da se nađu u zajedništvu osoba, na osobit način postaje konstitutivni element njihova jedinstva kad postaju muž i žena.“³⁵ Riječ je o spoznaji temeljne istine o samom sebi kao osobi, ali i kao društvenom subjektu. Muškost i ženskost, kao dva načina postojanja jedinstvenog subjekta, valja prepoznati kao jezgru identiteta same obitelji.

³¹ Usp. Karol Wojtyła, *Ljubav i odgovornost*, Verbum, Split, 2009., 267-269; *Pismo obiteljima*, br. 3.

³² Usp. Mary Healy, *Muškarci i žene su iz Edena*, 34.

³³ Ivan Pavao II., *Pismo ženama* (12. 7. 1995.), br. 7, dostupno na: <https://ika.hkm.hr/novosti/pismo-pape-ivana-pavla-ii-zenama/> (23. 10. 2023.).

³⁴ MD, br. 7.

³⁵ *Muško i žensko stvori ih*, I., 112.

1.3. Prokreativni *ethos* iskonske obitelji

U iskonskom činu međusobnog poznavanja čovjek po svojoj muškosti i ženskosti doživljava nepovredivo dostojanstvo svoje osobe i značaj vlastitog tijela kojim izgrađuje jedinstven subjekt. Premda u činu sjedinjenja muškarac i žena ostaju dva različita subjekta, ženidbeno iskonsko jedinstvo prožima cjelovita čovjeka: njegovo tijelo i nagone, osjeća je i osjećajnost, čežnju duha i volje, da bi kao takvo odražavalo vjernost Božje ljubavi, njezinu trajnost i plodnost.³⁶ Važno je prepoznati direktnu povezanost obitelji s prokreacijom, tj. muškarac i žena se također upoznaju i kroz treću osobu – dijete rođeno od njih dvoje i tako ostvaruju vlastiti identitet, ali i iskonski identitet njihove obitelji.

Stvarnost ženskosti očituje se i do kraja otkriva u majčinstvu, a stvarnost muškosti u očinstvu. Čovjekovo postojanje usmjereno je rađanju novog čovjeka, rođenog od žene roditeljice djelovanjem muškarca roditelja.³⁷ Isti čin međusobnog poznavanja, koji je bio u temelju čovjekova prvotnog spoznanja „evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojeg“ (Post 2, 23), tj. u korijenu spoznaje vlastitog identiteta, također se nalazi u prokreativnom sjedinjenju iskonske obitelji. Žena je pred muškarcem kao majka, odnosno subjekt novog ljudskog života. Ona ga je začela, razvila i od nje se rađa svijetu. Sveti Papa pojašnjava: „Majčinstvo očituje to unutarnje ustrojstvo, kao posebnu mogućnost ženskog organizma da stvaralačkom osobitošću služi začecu i rađanju ljudskoga bića, uz sudjelovanje muškarca.“³⁸ Istovremeno se u tom uzajamnom rađalačkom procesu konačno otkriva i očinstvo kao temeljna istina čovjekove muškosti. Pritom se svaki put reproducira ista 'slika Boga' – Stvoritelja, što Ivan Pavao II. naziva „biblijskim ciklusom poznavanja-rađanja“³⁹. Ovim ciklusom muškarac i žena ostvaruju iskonski identitet vlastite osobe, tj. puno značenje pojma čovjek, ali i iskonski prokreativni identitet obitelji.

Biblijski ciklus poznavanja-rađanja uključuje tri povezana momenta: međusobno darivanje muškarca i žene, bračnu ljubav te rađanje novog života. Riječ je zapravo o tri stupa iskonskog identiteta obitelji. Međusobno su povezani osobnom ljubavlju i darivanjem, što odražava savršeni *ethos* sebedarja. Takav *ethos* čuva osobnost muškarca i žene od pretvaranja u predmet ili objekt žudnje i isto-

³⁶ Usp. MD, br. 13.

³⁷ Usp. Juliusz Stroykowski, Karol Wojtyła / Johannes Paul II, 111.

³⁸ Muško i žensko stvori ih, I., 172-173.

³⁹ Muško i žensko stvori ih, I., 177.

vremeno je otvoren prokreaciji.⁴⁰ Njihovo jedinstvo ne zatvara u vlastiti egoizam niti podčinjava drugome, nego ih otvara novom životu i novoj osobi. Papa promatra *ethos* ženidbenog sebedarja također u trostrukoj perspektivi ostvarenja dobra: osobnog dobra, dobra drugoga (bilo muža ili žene) te dobra djece, što u biti predstavlja temelj zajedničkog dobra cijeloga ljudskog roda.⁴¹ Nasuprot tome iskustvo iskonskoga grijeha donosi lom, suparništvo i težnju za afirmacijom vlastitog egoizma i podčinjavanja jednog drugome, što ugrožava sam iskonski identitet čovjeka i obitelji. Nužno je da se ta stvarnost u svjetlu evanđeoske nade, snagom Duha Svetoga, sakramentalno rehabilitira, jer posjeduje isključivu i nezamjenjivu snagu iskonskog očovječenja.

Iskonska dimenzija međusobnog *communija* ne samo da je dio Stvoriteljeva plana s čovjekom, nego u određenom smislu biva trajnim mjestom ostvarenja vlastite ljudskosti, čak i nakon što je grijeh ušao u ljudsku stvarnost. Budući da se u njoj razabire struktura iskonskog identiteta čovjeka, neizostavan je temelj govora o sakramentalnom identitetu ženidbe, odnosno biti ženidbe u perspektivi otkupljenja. Utjelovljenje Božje Riječi u ljudskom tijelu i majčinstvu Blažene Djevice Marije snagom Duha životvorca te s tim povezan red spasenja čovječstva postaje tako vrelo sakramentalnog identiteta ženidbe. Ona pritom ne samo da rehabilitira iskonski bogoliki identitet čovjeka nego mu istovremeno otvara vrata konačnog eshatološkog *communija* s Bogom, odnosno dioništva na samom Božjem životu i vječnosti.

2. SAKRAMENTALNI IDENTITET OBITELJI

Razliku između iskonskog i novog stvaranja u Isusu Kristu Ivan Pavao II. nalazi u položaju čovjeka kao takvog. Prvi je čovjek stvoren dahom Božjim kao živo biće izvan Boga – drugim riječima *kod* Boga, tj. u stvorenom svijetu koji odražava ljepotu i ljubav svog Stvoritelja i njegovu blizinu. Nasuprot tome, Bog u utjelovljenju Riječi otvara mogućnost novom čovjeku, stvorenom Kristovim Duhom,

⁴⁰ Usp. Coana Gotia, Come proporre le principali questioni di etica in una società liquida, u: *Dio affida l'essere umano alla donna*, Pontificum Consilium pro Laicis (ur.), Città del Vaticano, 2014., 167; *Muško i žensko stvori ih*, I., 159-160.

⁴¹ Usp. Karol Wojtyła, *Osoba i čin*, Verbum, Split, 2017., 168-171; *Pismo obiteljima*, 5-6.

uzeti udjela na samom Božjem životu – u Bogu.⁴² Pritom se ne radi o stvaranju nekog drugog, novog živog bića kao u prvom stvaranju, nego o uvođenju ljudi u božanski život.⁴³ Ovo sudjelovanje čovjeka u dinamičnom jedinstvu i zajedništvu Božjeg Trojstva ostvareno je kroz proslavljenu Kristovu ljudskost, snagom Božjeg Duha. Budući da njegova proslavljena ljudskost također liječi cijelo čovječanstvo s kojim se sjedinio u otajstvu hipostatskog sjedinjenja, ona osnažuje i nudi svim ljudima i cijeloj ljudskoj obitelji sasvim novu dimenziju bogolikosti (kristolikost) i time novu sakramentalnost, koja obnavlja onaj iskonski identitet, ali mu pruža i eshatološku dimenziju već sad.⁴⁴ U tom smislu, Ivan Pavao II. s pravom smatra ženidbu 'iskonskim sakramentom' u perspektivi Božje ljubavi prema čovjeku, koja u Isusu Kristu doseže konačno ispunjenje. Iz istog razloga poimanje sakramentalnog identiteta braka i obitelji valja tražiti u perspektivi zaručničke povezanosti Krista i Crkve.

2.1. Kristoliki *communio* – jezgra sakramentalnog identiteta obitelji

Već smo istaknuli kako iskonsko zajedništvo muškarca i žene usprkos prvom grijehu ne gubi vlastiti karakter ostvarivanja ljudskog identiteta. Naprotiv, u otajstvu Isusa Krista ženidba biva rehabilitirana kao model svih spasenjskih sakramenata te poprima značenje vidljivog znaka njegove žrtvene ljubavi *propter homines*. Drugim riječima, pozivajući se na iskonski životvorni *communio* muškarca i žene, ženidba oslikava spasenjski odnos Krista i Crkve, koji se ljudima nudi kao stvorena milost, a izražava onu nestvorenu. Zato Ivan Pavao II. smatra da je ona stvarni simbol, spomeničin, posadašljenje i proročki navještaj novog i vječnog Saveza koji je sklopljen u žrtvi Isusa Krista.⁴⁵ Odatle slijedi da identitet ženidbe

⁴² Usp. Johannes Paul II., *Die schöpferische Kraft des Geistes Gottes* (10. 1. 1990.), br. 1, u: AAS 1990., 10; Isti, *Der Heilige Geist – Seele der Kirche*, (28. 11. 1990.), br. 4, u: AAS 1990., 225.

⁴³ Više o istoj temi vidi u: Emanuel Petrov, *Deus absconditus – Ivan Pavao II. o Duhu Svetom*, Crkva u svijetu, Split, 2023., 103-139, 183-190; Emanuel Petrov – Danijela Musulin, Marija u otajstvu otkupljenja i produhovljenja čovjeka, *Služba Božja*, 62 (2022.) 3, 317-335.

⁴⁴ Usp. Reimund Schwager, Erlöser des Menschen. Soteriologie in der Verkündigung von Johannes Paul II. und die Herausforderung unserer Zeit, u: Roman Siebenrock - Wilibald Sandler (ur.), *Kirche als universales Zeichen. In memoriam Raymund Schwager SJ*, LIT, Innsbruck 2005., 63-98, ovdje 65.

⁴⁵ Usp. Ivan Pavao II., *Familiaris consortio. Obiteljska zajednica* (22. 11. 1981.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 13, (= FC).

i obitelji ima svoje utemeljenje u iskonu, ali je permanentno eshatološki umjeren dioništvu čovjeka na punini Božjeg života i ljubavi.

Temelj ove stvarnosti Ivan Pavao II. nalazi u Poslanici Efežanima koja donosi obiteljsko ćudoređe (Ef 5, 22-33). Sveti pisac govori o poticajnim uputama koje se odnose na kršćanski način obiteljskog života. Ove upute predstavljaju općepriznatu tradiciju i moralne ideale, koji jasno razlikuju kršćansku obitelj od nekršćanskog okruženja.⁴⁶ Premda se pisac Poslanice Efežanima u redcima koji slijede obraća i djeci (6, 1-3), roditeljima (6, 4) te robovima (6, 5-8) i robovlasnicima (6, 9), Wojtyła se osobito usredotočuje na obraćanje ženama (5, 22-24) i muževima (5, 25-33). Tumačeći ove upute u svjetlu onoga što Krist govori pozivajući se na iskon („Od početka stvorenja muško i žensko stvori ih.“ - Mk 10, 6; usp. Mt 19, 4), na ljudsko srce u Govoru na gori („Tko god s požudom pogleda ženu, već je s njome učinio preljub u srcu.“ - Mt 5, 28) te na buduće uskrsnuće („Ta o uskrsnuću niti se žene niti udaju, nego su kao anđeli na nebu.“ - Mt 22, 30; usp. Mk 12, 25; Lk 20, 35), Ivan Pavao II. zapravo zahvaća ženidbu, brak i obitelj u svjetlu cjelovite teološke optike otkupljenja ljudskog tijela. Naime, on želi u svjetlu iskonskog i nepovredivog dostojanstva svake ljudske osobe nadići stvarnost „povijesnog“ ili „suvremenog“ čovjeka, koja je obilježena grijehom i požudom, kako bi pokazao identitet ženidbe u eshatološkoj perspektivi uskrsnuća tijela kada „niti se žene niti udaju“ (usp. Lk 20, 35).⁴⁷

Pritom, važno je imati na umu kako je tijelo „vidljivi znak“ svijeta i čovjeka, što znači da ulazi u definiciju sakramenta, budući da je ono vidljivi znak nevidljive duhovne, transcendentne i božanske stvarnosti. „U - i po - tomu znaku Bog se daruje čovjeku u svojoj transcendentnoj istini i u svojoj ljubavi. Sakrament je znak milosti i on je djelotvoran znak. Ne samo da je označava i izražava na vidljiv način, na način znaka, nego je i proizvodi te djelotvorno pridonosi da milost postane dio čovjeka i da se u njemu ostvari pa da se ispuní djelo spasenja, djelo koje je Bog od vječnosti predodredio i u Isusu Kristu potpuno objavio.“⁴⁸ Shodno tome, sakramentalni identitet ženidbe kao sakramenta Crkve označava oblačenje novog čovjeka po Kristu u Duhu. Takav identitet karakterizira pravednost i istinska svetost (Ef 4, 24). Konačno, prvotna zadaća sakramentalne ženidbe postaje nastojanje da svaka osoba uzmogne u njoj ostvarivati svoj

⁴⁶ Usp. Pero Aračić, *Neki putokazi brakovima i obiteljima*, 526.

⁴⁷ Usp. *Muško i žensko stvori ih*, II., 92-93.

⁴⁸ *Muško i žensko stvori ih*, II., 96.

puni identitet osobe u punom respektu.⁴⁹ O ovom poslanju razmišljat ćemo u trećem poglavlju našeg rada.

2.2. Sakramentalno sebedarje muškarca i žene

Središnji sakramentalni identitet obitelji treba se ostvarivati u odnosima između članova u obitelji i njihovim moralnim dužnostima, koji su dvostupanjski ili dvodimenzionalni, tj. uzajamni (recipročni) i zajedničarski (komunitarni), a izvire iz njihova zajedničkog odnosa s Kristom. Prožimanje otajstvom spasenja rezultira uzajamnom „podložnošću“ (usp. Ef 5, 21). S tim u vezi Papa pojašnjava: „Pisac ne želi reći da je muž ženi ‘gospodar’ ni da je ženidbi svojstven među-osobni savez gospodarenja muža nad ženom. Naprotiv, izražava drugo poimanje, tj. da žena, u svom odnosu s Kristom – koji je oboma supružnicima Gospodin – može i treba naći razlog takvu odnosu s mužem, koji izvire iz same biti braka i obitelji. Ipak, taj odnos nije jednostrana podložnost. [...] Izvor te uzajamne podložnosti jest kršćanska *pietas*, a njezin je izraz ljubav.“⁵⁰ Podložnost, o kojoj govori pisac Poslanice Efežanima, Papa shvaća u kontekstu perihoretskog trojstvenog zajedništva osoba. Kao što među božanskim osobama postoji jedina svrha koja ih pokreće, a to je ljubav, jednako tako su i bračni parovi pozvani na rast u ljubavi, razumijevanju i uzajamnu poštovanju sve dok ne postanu dionici iste jedinstvene volje.⁵¹ Ovakvo sjedinjenje supružnika valja prepoznati u perspektivi ljubavi koja sjedinjuje Krista i Crkvu. To ima značiti da sakramentalni identitet ženidbe odgovara središnjem kršćanskom sebedarju onoliko koliko se u njoj odražava i aktualizira unutar-trojstveno darivanje i otkupiteljska ljubav Krista i njegove Crkve.

Ovo pretvaranje Kristove otkupiteljske ljubavi prema Crkvi sve do smrti na križu (usp. Fil 2, 8) u bračnu Ivan Pavao II. tumači sljedećim riječima: „Dajući sama sebe za Crkvu Krist se je istim otkupiteljskim činom jednom zasvagda s njom sjedinio, poput zaručnika sa zaručnicom, poput muža sa suprugom, darujući se po svemu što je jednom zasvagda sadržano u tom njegovom ‘sebedarju’ za Crkvu.“⁵² Jasno je da otajstvo otkupljenja čovjekova tijela u ženidbi krije u sebi otajstvo ‘svadbene gozbe Jaganjčeve’ (usp. Otk 19, 7). Krist kao Glava Tijela, svojim sebedarnim otkupljenjem prožima cijelu Crkvu i tako trajno tvori najdublju, esencijalnu supstanci-

⁴⁹ Usp. Karol Wojtyła, *Osoba i čin*, 166-169; FC, br. 28.

⁵⁰ *Muško i žensko stvori ih*, II., 104-105.

⁵¹ Usp. Mary Healy, *Muškarci i žene su iz Edena*, 89.

⁵² *Muško i žensko stvori ih*, II., 111-112.

ju njezina života, kojom se povijesnom čovjeku u otajstvu ženidbe otvaraju vrata dioništva na vječnoj Božjoj ljubavi i životu.

Osim toga, u činjenici da je Krist kao glava esencijalno ustanovio Crkvu kao svoje tijelo, valja prepoznati organsko, ali i psihičko jedinstvo ljudske obitelji. Tijelo na neki način živi od glave. Pozivajući se na Poslanicu Efežanima koja kaže da je „muž glava žene“, a „žena tijelo muža“ (Ef 5, 22-23), Ivan Pavao II. prepoznaje analogiju s govorom o „jednom tijelu“ koji nalazimo u Knjizi Postanka (2, 24). Radi se o dvama različitim osobnim subjektima, koji svjesno odlučuju o svom bračnom sjedinjenju. U tom činu posebnog međusobnog odnosa oni postaju jedan subjekt.⁵³ Naime, glava s tijelom tako čini organsko jedinstvo jednog subjekta u fizičkom i metafizičkom smislu, jedan organizam, jednu ljudsku osobu i jedno biće, a da pritom nije zasjenjena individualnost subjekta, ni muža ni žene, tj. njihova esencijalan dvostruka subjektivnost, koja je u osnovi slike 'jednog tijela'. Ova činjenica pokazuje sačuvanu iskonsku *dvostruku subjektivnost*, koja je osnovica međusobnog sakramentalnog posvećenja.⁵⁴ Ista dvostruka subjektivnost primjetna je i u ostalim sakramentima, počevši od krštenja, u kojem osoba snagom Kristove otkupiteljske ljubavi prima temeljno očišćenje i istodobno postaje dionik njegove zaručničke ljubavi i prema Crkvi.

Jednako tako, budući da je čovjek, stvoren kao muškarac i žena, od iskona dionik Božje nadnaravne svetosti i čistoće, ženidba je sakrament ukoliko je ne samo sastavni nego središnji dio reda stvaranja. U tom je smislu, kako smo već unaprijed spomenuli, Ivan Pavao II. naziva 'iskonskim sakramentom'. Drugim riječima premda sakramentalni identitet ženidbe pripada redu otkupljenja, on se već u redu stvaranja pokazuje kao „znak otajstva“⁵⁵. Ono iskonsko koje je grijehom prvih ljudi izgubljeno, sakramentom ženidbe biva obnovljeno u Kristu. Ne smijemo zaboraviti da ženidba nikad nije prestala biti mjesto ostvarivanja identiteta, premda je perspektiva očovječenja bila zamućena baštinom istočnoga grijeha. Nova sakramentalna ekonomija, koja izvire iz otajstva otkupljenja i Kristove ljubavi prema Crkvi, razlikuje se od iskonske ekonomije ukoliko je umjesto dostojanstva iskonskog čovjeka usmjerena na čovjeka opterećenog trostrukom požudom: tijela, očiju i ohološću života (usp. 1 Iv 2, 16). Ona je tako sakrament novog Saveza, koji stvarno obnavlja

⁵³ Usp. Norbert Martin – Renate Martin (ur.), *Johannes Paul II. Die Familie, Zukunft der Menschheit. Aussagen zu Ehe und Familie 1978-1984. Communio personarum (Band 2)*, Patris, Vallendar-Schönstatt 1985., 8-9.

⁵⁴ Usp. *Muško i žensko stvori ih*, II., 115-117.

⁵⁵ *Muško i žensko stvori ih*, II., 164.

i re-kreira iskonsku svetost i dostojanstvo čovjeka, te pritom otvara eshatološku perspektivu.⁵⁶ Riječ je o konačnom uzdizanju čovjeka i obitelji na razinu sebedarne slike Kristove, koja stoji u središtu novog sakramentalnog identiteta.

2.3. Sakramentalna rekapitulacija susreta erosa i *ethosa*

U kontekstu sakramentalne obnove identiteta ženidbe, Ivan Pavao II. promatra i činjenicu njezine nerazrješivosti. Ona je trajan sakrament, od samog početka svijeta i čovjeka.⁵⁷ Odgovarajući na pitanje farizeja: „Je li dopušteno otpustiti ženu iz kojeg god razloga?“ (Mt 19, 3), Krist odgovara pozivajući se na iskon i 'jedno tijelo': „Što, dakle, Bog združi, čovjek neka ne rastavlja“ (Mt 19, 4-6), te nastavlja: „A ja vam kažem: Tko god otpusti svoju ženu – osim zbog bludništva – navodi je na preljub i tko se god otpuštenom oženi, čini preljub.“ (Mt 5, 32; Mt 19, 8). S tim u vezi sveti Papa zaključuje: „Te riječi ujedno sadrže sveopći odgovor upravljen 'povijesnome' čovjeku svih vremena i mjesta, jer su odlučujuće za ženidbu i njezinu nerazrješivost; naime, pozivaju se na ono što čovjek jest, muškarac i žena, kakav je nepovratno postao time što je stvoren 'na sliku i priliku Božju': čovjek koji je takav i nakon istočnoga grijeha, premda ga je on lišio izvorne nevinosti i pravednosti“.⁵⁸ Kao takva, ženidba zapravo označava novi *etički red*, koji je kako kaže Papa, „mjesto susreta erosa i *ethosa*“⁵⁹ te tako prožima sve međusobne odnose muža i žene, a ima obilježje nerazrješivosti.

Nerazrješivost ženidbe poziva s jedne strane na čistoću kao stanje života 'po Duhu' (usp. Rim 8, 4-5; Gal 5, 25), a s druge znači 'nadu svakidašnjice', koja pomaže pobijediti požudu tijela i egoističnu nagnuća, te postaje podloga konačnom nerazrješivom zajedništvu osoba.⁶⁰ Tako sakrament ženidbe ispisuje ne samo povijesnu, nego i eshatološku dimenziju čovjeka. Premda sinoptici donose Isusovu primjedbku da se o uskrsnuću tijela niti žene niti udaju, nego su kao anđeli na nebu (usp. Mt 22, 23-32; Mk 12, 18-27; Lk 20, 34-39) te se čini da time isključuje ženidbu iz stvarnosti budućeg svijeta,

⁵⁶ Usp. Johannes Paul II., *Das Ehesakrament und der christliche Erziehungsauftrag der Eltern in der priesterlichen Gemeinschaft der Kirche*, (6. 5. 1992.), br. 5-7, u: AAS 1992, 79-80.

⁵⁷ Usp. Norbert Martin – Renate Martin (ur.), *Johannes Paul II. Die Familie, Zukunft der Menschheit*, 13.

⁵⁸ *Muško i žensko stvori ih*, II., 168.

⁵⁹ *Muško i žensko stvori ih*, II., 176.

⁶⁰ Usp. Pero Aračić, *Neki putokazi brakovima i obiteljima*, 526.

valja imati na umu da je ženidba sakrament preporođen u zaručničkoj ljubavi Krista i Crkve te se ispunja i ostvaruje u perspektivi eshatološke nade. Ona nosi klicu čovjekove eshatološke budućnosti i obzor konačnog otkupljenja tijela. Papa s pravom zaključuje: „Kao sakrament ljudskoga ‘početka’, kao sakrament vremenitosti povišnjega čovjeka, ženidba na taj način vrši nezamjenjivu službu s obzirom na njegovu nadvremensku budućnost, s obzirom na otajstvo ‘otkupljenja tijela’ u dimenziji eshatološke nade.“⁶¹ Imajući ovu perspektivu u vidu, sakramentalni identitet braka i obitelji je trajno usmjeren međusobnom formiranju i eshatološkoj pripravi supružnika, ali i osoba rođenih njihovim međusobnim darivanjem. Shodno tome Ivan Pavao II. posebnu pozornost posvećuje poslanju odgoja u najširem smislu riječi, kao središnjoj svrsi i zadaći svake obitelji.

3. ODGOJ KAO PRVENSTVENO POSLANJE OBITELJI

Premda se majčinstvo i očinstvo kao takvo u misli Ivana Pavla II. može promatrati kao poslanje kojemu je usmjeren brak i obitelj, ipak, jezgra poslanja obitelji počiva na onome što Papa svrstava pod pojam *odgoja*. To je ključni proces koji usmjerava čovjeka od samog početka prema punini čovještva. Riječ je o uzajamnom darivanju, koje smo već, razmatrajući iskonski identitet obitelji, istaknuli kao bit pojma *communio personarum*. Razumljivo je da Papa vidi odgojno-obrazovni proces kao poslanje darivanja cijele osobe za drugu osobu, koje počinje rođenjem, nastavlja se u ‘poretku’ obitelji i vodi prema samoodgoju: „Roditelji, koji su po prirodi odgajatelji svoje djece, nastavljaju i sami sebe odgajati kroz djecu, ostvarujući svoje roditeljske funkcije u različitim fazama razvoja svoje djece.“⁶² Pritom odmah na početku valja prepoznati stalnu uzajamnu interakciju između odgojitelja i odgajanika.

3.1. Formiranje altruistične osobe

Poslanje odgoja neraskidivo je vezano s istinom očinstva i majčinstva. Začecem novog ljudskog bića u majčinoj utrobi stvara se osebujna veza odgojne vrijednosti. Dok majka oblikuje dječje tijelo pod svojim srcem, ona neizravno konstituira i svu njegovu ljudskost. S druge strane, otac se mora odgovorno zauzimati pažnjom i potporom, doživljavajući majčinstvo žene, svoje supruge, kao dar.

⁶¹ *Muško i žensko stvori ih*, II., 181.

⁶² Karol Wojtyła / Johannes Paul II., *Von der Königswürde des Menschen*, 120.

Ivan Pavao II. s pravom zaključuje: „Bračna ljubav u odgoju iskazuje se kao prava ljubav roditeljska. ‘Zajedništvo osoba’, koje se na početku obitelji izražava kao bračna ljubav, upotpunjuje se i usavršava protežući se odgojem na djecu.“⁶³ To ima značiti da izvorni *communio* obitelji predstavlja ujedno prvi čin odgoja čovječnosti i temeljnu humanizaciju čovjeka. Pritom je svaki odgoj slika Božje pedagogije, kojom je u utjelovljenju Sina pod Marijinim srcem objavljena cjelovita istina božanskog posinjenja svakog čovjeka.⁶⁴ Naime: „Po Kristu, svaki odgoj u obitelji i izvan nje biva uključen u spasosne razmjere božanske pedagogije koja je usmjerena na ljude i na obitelj i koja doseže vrhunac u vazmenom otajstvu Gospodinove smrti i uskrsnuća.“⁶⁵ Taj vrhunac vazmenog otajstva objavljuje novog, proslavljenog čovjeka, pred kojim stoji mogućnost dioništva na Božjem životu.

Iz navedenoga jasno proizlazi da poslanje obitelji u kontekstu civilizacije ljubavi uključuje personalizam koji stoji nasuprot individualizmu. Dok individualizam pretpostavlja slobodu u kojoj subjekt čini što hoće i sam uspostavlja egocentričnu i egoističnu istinu prema vlastitom koristoljublju, personalistički *ethos* je altruistički: pokreće osobu da bude dar drugima i da pronalazi radost u tome što se dariva.⁶⁶ Istinsko samoispunjenje osobe moguće je pod pretpostavkom da čovjek djeluje u suglasju s objektivnom istinom o sebi samome, iz čega izrasta norma koja obvezuje na afirmaciju drugoga ‘ja’, zbog njega samoga, i to po principu *persona est affirmanda propter seipsam*.

Ova norma inzistira na bezuvjetnom prihvaćanju osobe kao svrhe, a nikada kao sredstva, što je osobito važno u odnosima i poslanju braka i obitelji. Riječ je o ljubavi koja čini bitnu jezgru zajedničkog dobra i zajedničke svrhe, te se tako brak i obitelj predstavljaju kao jedno od najvažnijih mjesta za ostvarenje tog načela.⁶⁷ Drugim riječima, to je radost o kojoj Krist govori (usp. Iv 15,11; 16,20.22). Osobno otvaranje daru ljubavi odvraća čovjeka od usko-grudnosti i sebičnosti mentaliteta protiv života, te ga otvara ostvarivanju iskonskog Božjeg blagoslova: „Plodite se i množite i napunite

⁶³ *Pismo obiteljima*, 12.

⁶⁴ Usp. Jozef Stala, *Der Mensch als Person: Die bestimmende Grundlage für Johannes Paul II. in seinem Bild von der Familie*, *The Person and the Challenges*, 2 (2012.) 2, 41-59, ovdje 49.

⁶⁵ *Pismo obiteljima*, br. 13.

⁶⁶ Usp. Karol Wojtyła, *Ljubav i odgovornost*, 35; FC, br. 14.

⁶⁷ Usp. Jadranka Ažić, *Teološko-filozofsko poimanje obitelji u naučavanju Karola Wojtyły*, 335-336.

zemlju i sebi je podložite“ (Post 1, 28). Iz toga jasno proizlazi da su prokreativna ljudska stvarnost i odgojiteljsko poslanje obitelji zapravo neodvojive istine, budući da se njihov nutarnji princip nalazi u ljubavi.⁶⁸ A logika ljubavi, kako smo unaprijed pokazali, jest davanje, koje je njezin plod i znak.

3.2. Afirmacija osobe u okviru ‘civilizacije ljubavi’

Svjestan da je obitelj ‘put Crkve’, Papa jasno poziva sve njezine članove i strukture da neprestano budu živo svjedočanstvo ovog procesa i skrbi što je Crkva ima za obitelj, nasuprot tamnim silama zla, koje su usmjerene njezinom razaranju. Ovakva inicijativa je u skladu s tijesnom povezanošću njezina identiteta s općom društvenom stvarnošću. Ukoliko je obitelj osnovna stanica društva, Crkva poziva i sve društvene ustanove da skupa s njom hode putem zauzetosti za obitelj.⁶⁹ Pri tom želi istaknuti da je uslijed prijetnji kulturnih kriza i devijacija, obitelji potreban Krist kao trs iz kojega loze crpu svoje životvorne sokove (usp. Iv 15, 1-8) da bi očuvala vlastiti iskonski i sakramentalni identitet i sama ustrajala u ostvarenju svog poziva. Taj je opet usmjeren na ostvarenje čovječnosti, tj. *humanizaciji* svijeta i čovjeka. Na taj način obitelj stoji u središtu i srcu civilizacije koju je još Pavao VI. označio kao „civilizaciju ljubavi“⁷⁰. Ona polazi od temeljne istine da je Bog-Ljubav u stvoriteljskom sebedarju jedino čovjeka pozvao u opstanak radi njega samoga. Ivan Pavao II. smatra ovu normu glavnim etičkim principom i naziva je *personalističkom*. Ona je tijesno vezana i temelji se na zapovijedi ljubavi, koja je formulirana u Evanđelju te zahtijeva ljubav u odnosu prema osobama, a suprotna je načelu utilitarizma.⁷¹

Budući da je poslanje obitelji teško razumljivo bez njezinog odnosa prema civilizaciji ljubavi, Papa pojašnjava: „Civilizacija pripada povijesti čovjeka jer odgovara njegovim duhovnim i moralnim težnjama. Stvoren na sliku i priliku Božju, on je iz ruku Stvoriteljevih primio svijet s obvezom da ga oblikuje na svoju sliku i priliku. Iz ispunjenja tog zadatka proizlazi civilizacija koja napokon nije drugo nego »humanizacija, očovječenje svijeta«.⁷² To predstavlja glav-

⁶⁸ Usp. Pero Aračić, *Neki putokazi brakovima i obiteljima*, 528.

⁶⁹ Usp. FC, br. 7.

⁷⁰ Usp. Pavao VI., *Propovijed na zatvaranju Svete godine* (25. 12. 1975.), na: https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1975/documents/hf_p-vi_hom_19751225.html (14. 12. 2023.).

⁷¹ Usp. Karol Wojtyła, *Ljubav i odgovornost*, 33-38.

⁷² *Pismo obiteljima*, br. 8

ni smisao poslanja odgoja kao takvog. Drugim riječima, obitelj je primarno mjesto ne samo rađanja čovjeka kao bića nego i formiranja njegovog identiteta, te područje ostvarenja njegovog temeljnog zvanja, koje sveti Papa jednostavno definira: „Biti čovjek!“⁷³ Riječ je o odgoju čudoredne svijesti, koja svakoga čovjeka čini sposobnim prosuđivati prikladna sredstva kojima će se ostvariti u skladu s izvornom istinom. Svaki se pojedinac mora promatrati kao netko poseban u svom osobnom, zajedničkom i društvenom postojanju. Bog stvara čovjeka u zajednici i kroz zajednicu, te je čovjek kao društveno biće također određen društvenim uvjetima. U svjetlu personalizma koji Papa zastupa iz teocentrično-kristološke perspektive, čovjek može opstojati samo ako bude formiran kao subjekt društvenog života. Osoba je dio društva, te da bi u potpunosti iskusila vlastitu ljudskost nužno je da uspostavi odnose solidarnosti i zajedništva.⁷⁴ Primarno iskustvo tih odnosa stječe se u obitelji.

Ipak, poslanje odgoja je kompleksna stvarnost koja dotiče svakog pojedinca, ali i zajednicu. Jasno je da roditelji ne mogu pritom biti prepušteni samima sebi, nego su oni prvi i glavni odgojitelji vlastite djece. Jadranka Ažić ističe tri značajke odgojnog prava i dužnosti roditelja: „Odgoj je za roditelje nešto bitno jer je povezan s prenošenjem života; nešto izvorno i prvobitno s obzirom na odgojnu zadaću drugih; nešto nezamjenjivo i neotuđivo zbog čega ne može biti povjereno drugima niti od drugih nasilno prisvojeno.“⁷⁵ Ipak, svoje odgojno poslanje roditelji dijele s drugim osobama i ustanovama, osobito s Crkvom i društvom, ali uvijek s ispravnom primjenom načela supsidijarnosti.⁷⁶ Sveti Papa ovo načelo tumači na sljedeći način: „To uključuje zakonitost i čak dužnost pružanja pomoći roditeljima, ali nalazi u njihovu nadmoćnom pravu i njihovim stvarnim mogućnostima svoju unutrašnju neprekoračivu granicu. Načelo supsidijarnosti (rasporedbe odgovornosti) stavlja se dakle u službu roditeljske ljubavi izlazeći u susret dobru obiteljskoga gnijezda.“⁷⁷

⁷³ Usp. Thorsten Paprotny, *Geistliche Betrachtungen zu den Enzykliken des hl. Johannes Pauls II.* (7. 8. 2021.), na: <https://de.catholicnewsagency.com/article/1429/die-familie-heiligtum-des-lebens>, (25. 11. 2024.); *Pismo obiteljima*, br. 4.

⁷⁴ Usp. Józef Stala, *Der Beitrag des Menschenbilds von Johannes Paul II. Zu einer Werteerziehung, die auf das Leben in der Familie, der Gesellschaft und der Kirche vorbereitet*, *Analecta Cracoviensia*, 48 (2016.), 163-175, ovdje 165.

⁷⁵ Jadranka Ažić, *Teološko-filozofsko poimanje obitelji u naučavanju Karola Wojtyły*, 353.

⁷⁶ Usp. Karol Wojtyła / Johannes Paul II., *Von der Königswürde des Menschen*, 121-122.

⁷⁷ *Pismo obiteljima*, 13.

Valja priznati da roditelji nisu u stanju sami zadovoljiti sve zahtjeve poslanja odgoja, posebno kad je riječ o obrazovanju i socijalizaciji. Supsidijarnost dopunjava očinsku i majčinsku ljubav potvrđujući im temeljni značaj, jer svaki drugi sudionik u odgojnom postupku treba djelovati u ime roditelja i po njihovoj ovlasti.

3.3. Obitelj - subjekt apostolata i evangelizacije

Poslanje odgoja u ljubavi čini obitelj dionicom Kristove svećeničke, kraljevske i proročke službe. Papa s pravom naglašava da obitelj ima „izvorno i prvobitno, nezamjenjivo i neotuđivo“⁷⁸ pravo i dužnost kao „majka i učiteljica“⁷⁹ dalje razvijati započeti život i, u dinamici svagdašnjeg života, dovesti ga do punine ljubavi, dobrote, služenja, blagosti, žrtve, opraštanja. Ovakvo odgojno poslanje je po sakramentu ženidbe uzdignuto na „dostojanstvo i poziv prave ‘službe’ Crkve u služenju i izgradnji njezinih članova“⁸⁰. Na taj način obitelj pruža i prvo iskustvo Crkve, te se ugrađuje u njezino proročko poslanje osluškivanja i prenošenja radosne vijesti.

Za ostvarenje tog i takvog nastojanja Papa naglašava tri bitne točke na kojima počiva stvarnost svake obitelji, ali i njezino pozicioniranje unutar ‘civilizacije ljubavi’. To su molitva, poštovanje i međusobni sklad, koji stoje paralelno s vršenjem Kristove proročke, svećeničke i kraljevske službe. Ukoliko čovjek kao takav duguje obitelji i samu činjenicu što postoji kao čovjek, a istina čovjества objavljena je u utjelovljenju Božje Riječi, sveti Papa zaključuje da u molitvi i po molitvi čovjek najjednostavnije i najdublje otkriva vlastitu prepoznatljivu osobnost: „Ljudsko ja u molitvi lakše spoznaje dubinu svoga osobnog bića.“⁸¹ Isto vrijedi i za obitelj koja vlastiti identitet otkriva i potvrđuje u zajedničkom molitvenom susretu.

Otkrivajući i dalje prenoseći tu temeljnu antropološku istinu, obitelj biva živim proročanstvom svoga vremena. Po zajedničkoj molitvi, življenju ljubavi te prinošenjem vlastitog života obitelj živi i svoje svećeničko poslanje, a njen dom postaje ‘svetište kućne Crkve’. Svakako, vrhunac i stalni izvor snage kršćanska obitelj doživljava u slavljenju euharistijske žrtve, koja je trajno posadašljenje Saveza ljubavi između Krista i Crkve.⁸²

⁷⁸ FC, br. 36.

⁷⁹ FC, br. 38.

⁸⁰ FC, br. 39.

⁸¹ *Pismo obiteljima*, br. 1.

⁸² Usp. FC, br. 55-57.

Konačno, iz nastojanja oko molitvenog *communija* proizlazi unutarnji sklad obitelji i njezina solidarnost. Ona je zajednica među-osobnih odnosa ne samo muža i žene, te roditelja i djece, nego općenito među naraštajima. Četvrta Božja zapovijed, koja naređuje međusobno poštovanje u smislu obiteljskog dobra, zapravo je osobito jamstvo izravno povezano s poslanjem obitelji. Papa pojašnjava: „Poštovanje je u svojoj srži povezano s krepošću pravednosti, no to se sa svoje strane ne može potpuno protumačiti bez priziva na ljubav: prema Bogu i prema bližnjemu.“⁸³ To predstavlja kraljevsku službu služenja braći i sestrama, kako bi svi bili privedeni punini slobode djece Božje. Odatle nadalje proizlazi i zahtjev zauzimati se protiv nepravde, a za dostojanstvo svakog čovjeka i svake obitelji.⁸⁴

Gradeći na molitvenom sjedinjenju i međusobnom poštovanju, obitelj istovremeno zauzima i vlastiti društveni položaj. Naime, ona je subjekt daleko više od naroda, države ili međunarodnih udruga i ustanova. Svi su oni subjekti ukoliko to svojstvo baštine od osoba i obitelji. Cjelokupan život naroda, država, međunarodnih udruga prolazi kroz obitelj i temelji se na međusobnom poštovanju unutar obitelji, koje jamči četvrta Božja zapovijed.

Polazeći od ovih temeljnih istina sveti Papa zaključuje da je obiteljsko poslanje odgoja usmjereno dvostrukoj svrsi: da svaki čovjek ostvari svoj poziv živjeti u istini i ljubavi te da se ostvaruje iskrenim sebedarjem.⁸⁵ Odgoj predstavlja jedinstveni postupak u kojem se čovjek u duhovnom smislu *rađa*, i to kroz uzajamni *communio* osoba. S pravom ga Ivan Pavao II. smatra *istinskim apostolatom*⁸⁶, to jest poslanjem koje i odgojitelja i odgajanika čini dionicima istine i ljubavi. Poslanje odgoja sastoji se u susretu isprepletenom ljubavlju između osobe odgajatelja i osobe odgajanika, koji je zapravo zajedničko putovanje prema istini, te prema onome što je dobro i lijepo. U konačnici, to je putovanje prema vječnom dioništvu na Božjem životu.

Konačno, poslanje koje je usmjereno na istinu i ljubav pozicionira obitelj u područje crkvenog poslanja odgoja i vjeronauka, i to kao istinski subjekt evangelizacije i apostolata.⁸⁷ Dok roditelji biraju način moralnog i religioznog odgoja u skladu sa svojim uvjerenjima, trajno su prisutni čak i onda kad odgojne zadatke svoje djece

⁸³ *Pismo obiteljima*, 11.

⁸⁴ Usp. FC, br. 64.

⁸⁵ Usp. Josip Frkin, *Pismo obiteljima pape Ivana Pavla II.*, 598.

⁸⁶ Usp. FC, br. 52.

⁸⁷ Usp. Jozef Stala, *Der Mensch als Person: Die bestimmende Grundlage*, 49-50.

povjere crkvenim ustanovama i osobama.⁸⁸ Konačno, na taj način obitelj vrši svoje poslanje 'kućne Crkve' te se neiscrpno hrani evanđeljem ljubavi, u kojem kompletan odgojni proces nalazi uporište i konačni smisao. Razdoblje takvog obiteljskog poslanja traje sve dok čovjek ne dostigne primjerenu razinu duševno-tjelesne zrelosti te postane sposoban za samoodgoj, koji s vremenom nadilazi ono što je postignuto odgojem, premda na njemu trajno počiva.

ZAKLJUČAK

Promicanje dostojanstva čovjeka i obitelji mogu se istaknuti kao glavna svrha svih teoloških i pastoralnih napora Ivana Pavla II. Polazeći od činjenice da je čovjek biće otvoreno Božjoj transcenciji i da ga uvijek treba promatrati kao osobu, temeljni identitet obitelji jest da je ona zajednica osoba, utemeljena u iskonu, obdarena Kristovom milošću u otajstvu spasenja i usmjerena eshatološkoj zbiljnosti. U tom smislu je slika ljubavi i *communija* koji je u samom Trojedinom Bogu, te tako primarno mjesto definiranja identiteta i poslanja svakog čovjeka.

Svjestan kriza i prijetnji koje potkopavaju čovjekovo dostojanstvo, sveti Papa prepoznaje obitelj kao temelj 'civilizacije ljubavi' i bedem obrane od 'kulture smrti'. Ona je put Crkve i jezgra svakog društva, tj. mjesto u kojem se čovjek rađa, upoznaje samoga sebe, hodi do ljudske i kršćanske zrelosti te sam preuzima ulogu subjekta u Crkvi i društvu. Glavna se zadaća odgojiteljskog poslanja obitelji nalazi u očinskom i majčinskom sebedarju u ljubavi i ispunjavanju sljedećih ciljeva: razvijanju i produbljivanju osobnoga saveza s Bogom, održavanju i ispunjenju bračnoga saveza koji je slika saveza Krista i Crkve, te neprestanom nastojanju oko dobrobiti i napretka osobe. Poslanje obitelji polazi od odgoja srca i formiranja osobe te preko afirmacije *ethosa*, ljudskih i kršćanskih vrednota vodi prema punini življenja ljudskoga života, tj. prema dioništvu na Božjem životu. Na taj način obitelj po svojem nutarnjem identitetu i temeljnom smislu svoga poslanja postaje apsolutno nezamjenjiva škola čovječnosti i humanog društva, odnosno subjekt poslanja Crkve i šire društvene zajednice. Darivanjem istinskih vrijednosti uvijek novim osobama obitelj postaje škola kojoj čovjek duguje samu činjenicu što postoji kao čovjek.

⁸⁸ Usp. Thorsten Paprotny, *Geistliche Betrachtungen zu den Enzykliken des hl. Johannes Pauls II.; Pismo obitelji*, br. 16.

IDENTITÄT UND SENDUNG DER FAMILIE IM DENKEN VON JOHANNES PAUL II.

Zusammenfassung

Die Frage der Identität und Sendung der Familie in der Kirche und in der Gesellschaft stellt eine der Hauptthemen der theologischen Schreiben und pastoralen Bemühungen von Johannes Paul II. vor. Ausgehend von der Würde jedes Menschen als Person erkennt Papst die Gottebenbildlichkeit des Mannes und der Frau in ihrer Urgemeinschaft, gegenseitigen Vertrautheit, Komplementarität und Pro-Existenz. Die sakramentale Wahrheit der Ehe und Familie im Neuen Testament spiegelt sich im Bündnis zwischen Christus - Bräutigam, und der Kirche wider. Dies definiert sie als primären Ort des menschlichen Wachstums zur persönlichen, menschlichen, sozialen und christlichen Reichtum des Lebens. Gerade deshalb stellt der Bildungsauftrag den Zweck und das Ziel dar, auf das jede Familie ausgerichtet ist. Die Haltung von Kirche und Gesellschaft ihr gegenüber zeigt eine grundlegende Haltung und Entschlossenheit für eine Zivilisation der Liebe und des Lebens oder für eine Kultur des Todes.

Stichwörter: Johannes Paul II., Familie, Ehe, Identität, Sendung, Gemeinschaft, Erziehung